

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СТРУКТУРИ ЗА ДЕРЖАВНИМ ЗАМОВЛЕННЯМ

Аніпко Л.В.,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри Міжнародного бізнесу, фінансів та обліку

Харківського торговельно-економічного інституту

Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: ludbereza47@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9450-8117>

Дисбаланс, який пов'язаний у домінуванні пропозиції над попитом на ринку освітніх послуг, перевищенні попиту на окремі спеціальності й відсутності його на інші негативно впливає та погіршує стан кадрового забезпечення державних установ та економіки України у цілому. Це є мотивом щодо ретроспективного аналізу досвіду щодо кадрового забезпечення за державним замовленням галузей економіки, механізмів та структур, які здійснюють окремі процеси на різних стадіях від формування заказу до розподілу фахівців для формування сучасної освітньої політики. При цьому проаналізовано чинники, що впливають на замовлення фахівців, такі як демографія, структура галузей економіки, пріоритети розвитку економіки, деіндустріалізація економіки тощо.

Встановлено за наслідками ретроспективного аналізу системи підготовки та розстановки кадрів з вищою освітою за період більш ніж 100 років, необхідність розробки довгострокової (не менш 6-7 років) державної політики та визначення пріоритетів при підготовці фахівців з вищою освітою за державним замовленням. Визначено завдання та заходи, рішення яких дозволить створити регулярний підхід щодо механізму формування державного замовлення при підготовці фахівців з вищою освітою та впливові важелі його керування. Наведено втрачені елементи структури, які не дозволяють ефективно функціонувати існуючій системі кадрового забезпечення за державним замовленням.

Доведено, що державне регулювання вищої освіти повинно здійснюватися виключно відповідно державним пріоритетам, перспективам розвитку національної економіки та її галузей, відповідно сучасним умовам на засадах європейського освітнього простору, а також базуватися на результатах прогнозування, планування потреб у фахівцях, оцінки демографічної та економічної ситуації в країні.

Проведений ретроспективний аналіз дозволяє визначити необхідність довгострокової державної політики та визначення пріоритетів при підготовці кваліфікованих фахівців з вищою освітою за державним замовленням.

Ключові слова: державне замовлення, ринок освітніх послуг, вища освіта, випуск фахівців, ретроспективний аналіз, попит та пропозиція на ринку праці.

DOI: 10.21272/1817-9215.2021.2-4

ВСТУП

Освіта є однією з основ розвитку економіки України, підґрунтям її інноваційного характеру, тому розглядається як один із базових компонентів системи національної безпеки. Попри на існування державного замовлення в Україні кадрове забезпечення неможливо вважати задовільним тому, що у повній мірі не з'ясовано яких фахівців та для яких галузей економіки замовляє держава. Це своєю чергою призвело до існування на загальнодержавному рівні необґрунтованого обсягу ліцензування, що далі стало причиною перевиробництва відповідних фахівців.

Крім цього, внаслідок погіршення демографічної ситуації та сталого ліцензійного обсягу протягом останніх років, розширено доступ для отримання вищої освіти за рахунок бюджетних коштів. Рівень охоплення вищою освітою працездатного населення в Україні є високим - 82,7 % [1, с.7] та простежується тенденція до його зростання. Так, якщо у 2010 р. тільки 60% випускників шкіл з повною середньою освітою мали можливість здобути вищу освіту, то у 2016 р. - вже 78% [2,с.104]. (Для порівняння, у США - 66%).

У теперішній час системі вищої освіти притаманні наступні риси. Бюджетне фінансування на вищу освіту має тенденцію до зростання в абсолютному виразі з 30,9 млрд грн. до 38,7 млрд грн. у період 2014-2019 рр. відповідно [3] завдяки об'єднанню потоків [4, с.156] загального та спеціального фондів бюджету. Але у співвідношенні до ВВП становить менше ніж 2%, залишається надто низьким і не має сталої тенденції

до зростання. При цьому інфляційні процеси випереджають зростання обсягу фінансування [4, с.156]. Водночас протягом останніх десяти років відбувається зменшення чисельності студентів на 40% [3] внаслідок демографічної ситуації та відтоку абітурієнтів на навчання за кордон. Зменшення чисельності студентів, які навчаються за рахунок фізичних чи юридичних осіб суттєво впливає на зменшення обсягу власних надходжень спеціального фонду закладів вищої освіти (надалі ЗВО). У визначенні обсягів і напрямів підготовки кадрів ЗВО здійснюють орієнтацію, в основному, на попит з боку населення та на наявні ресурсні можливості ЗВО. У зв'язку з тим, що сьогодні пропозиція освітніх послуг перевищує попит, ЗВО знаходяться в умовах постійної конкуренції за абітурієнтів [6, с.93]. Тому для України актуальною проблемою є не тільки обсяг фінансування [4, с.155], а недосконалий й неефективний чинний механізм формування фахової структури та відповідного фінансування.

Прогнозування потреб ринку праці у фахівців відповідно тенденцій розвитку економіки та демографічних змін не відбулося. Перш за все це пов'язано із розумінням ринкових відносин як таких що не потребують державного регулювання та планування. Але досвід розвинутих країн світу переконливо свідчить, що у стратегічно вагомих галузях, які визначають темпи індустріалізації та оволодіння новими технологіями у стратегічно вагомих галузях таке регулювання необхідно та майже обов'язково. Сьогодні важко уявити собі успішне завершення Манхеттенського проекту, Космічну програму висадки людини на місяці, Space-Shuttle, Stealth-технологію тощо без державного регулювання, в якому кадрове забезпечення, в першу чергу науковцями, мало ключове значення.

Таки чинники як міграція за межі країни працездатного населення, безробіття, деіндустріалізація економіки посилюють загрози економічної безпеки держави. Не дивлячись на постійне реформування системи вищої освіти, створенню нових структур та ліквідацію старих, прийняттям нових законів та щорічною зміною правил вступу, держава і надалі продовжує практику необгрунтованого замовлення фахівців, які не мають попиту на ринку праці України й тому ще більш посилюють безробіття та, таким чином створюється замкнуте коло, яке руйнує економіку держави взагалі та систему освіти зокрема. В останні роки змінений державний підхід до фінансування, що призвело до концентрації бюджетних місць у столичних ЗВО та є негативним фактом у цілому для системи вищої освіти. Тому охарактеризувати основні проблеми невідповідності ринку освітніх послуг потребам ринку праці на основі позитивного досвіду вирішення аналогічних завдань шляхом ретроспективного аналізу є актуальним питанням сьогодні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам формування та організації системи державного замовлення та кадрового забезпечення на підготовку фахівців з вищою освітою присвячені праці В.П.Антонюк [5], В.І.Дериховської, О.В.Орлик [6], О.А.Теряник, Г.С.Лопушняк, Х.В.Рибчанської [2].

В багатьох з них визначена проблема, якої присвячені ця робота. Так, у монографії Г. С. Лопушняк, Х. В. Рибчанської аргументовано доведено невідповідність параметрів підготовки фахівців у закладах сфери вищої освіти фактичним потребам національної економіки, що спричинено недосконалістю методики розрахунку потреби у фахівцях [2, с.175, 227]. Автори підкреслюють, що від об'єктивної оцінки ситуації на ринку праці та правильності і реалістичності складених прогнозів залежить не лише формування освітньої політики, а й ефективність державних інвестицій у сферу вищої освіти та збалансованість попиту і пропозиції на ринку праці [2, с.177]. Критично проаналізовано основні проблеми та ризики чинного порядку формування державного замовлення, запропоновано стабілізаційно-мотиваційна модель розміщення державного замовлення.

Поглибленню диспропорцій на вітчизняному ринку праці, які обумовлюють загострення тенденцій невідповідності рівня підготовки випускників потребам

економіки, держави та призводять до погіршення фінансово-економічного становища ЗВО та зниження рівня їх економічної безпеки присвячена робота О. В. Орлик [6, с.96]. Проаналізовано застосування кластерного підходу для організації взаємодії між ринками праці та освіти, окреслені специфічні риси щодо їх регулювання. Доведено, що розбіжність структур випускників ЗВО (ринок освітніх послуг) та потреб ринку праці з кожним роком збільшується, в тому числі за відсутності їх інформаційної взаємодії.

Не дивлячись на те, що Національний інститут стратегічних досліджень та Інститут економіки та прогнозування НАН України є державними установами, їх науковці відповідно демонструють різний підхід та методи вирішення означеної проблеми, наявність якої признають обидві установи. Це, між іншим, є ще одним свідченням на державному рівні бачення шляхів розв'язання проблеми кадрового забезпечення. Так, автором Л. Д. Яценко, запропоновано посилення регуляторного підходу з боку держави [7, с.121, 122] в той час як автор Л. М. Лавриненко акцентує увагу на спроможності особистості реалізувати свою вартість на ринку праці [7, с.48]. Разом з тим, як Л. Д. Яценко [7, с.119] так і Л. М. Лавриненко [7, с.49] підкреслює невідповідність структури випуску фахівців потребам економіки країни.

Відповідно до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки ризик невідповідності структури підготовки поточним і перспективним потребам ринку праці розвитку вищої освіти можна подолати лише за умови визначення державних пріоритетів розвитку економіки та запровадження державної програми підтримки відповідних напрямків вищої освіти [1, с.15].

Попри чисельної кількості наукових праць, опублікованих за проблематикою процесу підготовки фахівців з вищою освітою за державним замовленням, на теперішній час не сформовано дієву структуру, не визначені елементи, етапи та механізм процесу підготовки фахівців з вищою освітою за державним замовленням, не визначена форма взаємодії суб'єктів у галузі державного регулювання щодо вищої освіти.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є виявити основні тенденції, систематизувати теоретичні й практичні надбання з проблематики підготовки фахівців з вищою освітою за державним замовленням на основі системного аналізу для визначення елементів дійової структури та механізму процесу підготовки кадрів ЗВО відповідно до потреб галузей економіки країни.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Використання методів логіко-історичного, статистичного, наукового абстрагування, аналізу і синтезу, індукції, дедукції, економічного аналізу дозволило здійснити глибокий ретроспективний аналіз як напрямів підготовки, так і, надалі, використаного інструментарію державного планування та замовлення. Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі й нормативно-правові акти, дані Державної служби статистики України, теоретичні та методичні наукові розробки й науково-практичні публікації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перш ніж безпосередньо перейти до аналізу досвіду щодо кадрового забезпечення державних установ слід підкреслити, що це завдання не залишилось без уваги відомих великих діячів історії таких як Петро I, Наполеон, який відокремив інженерну освіту від університетської, започаткував створення політехнічних навчальних закладів.

Саме система навчання є дуже консервативної та мало змінилася до останнього часу, але механізм управління освітою перетерпів багатьох змін, деякі з них виникали та зникали, але й досі бюджетне фінансування навчання для задоволення потреб держави у фахівцях з вищою освітою залишилося основним засобом задоволення потреб кадрового забезпечення державних установ, у тому числі для таких специфічних галузей як медицина, освіта (початкова, професійно-технічна, середньо-спеціальна), силові відомства, рятувальники, митниця та прикордонна служба.

Україна при розпаді РС РС отримала у спадщину потужну систему освіти, яка протягом 10 років незалежності забезпечувала потреби у відповідних кадрах, але починаючи з 20-х років ситуація дещо змінилася.

Особливістю сучасного етапу вищої освіти у період економічної кризи і нестабільної суспільно-політичної ситуації в країні, яка полягає у непослідовності проведення змін і відсутності системи чітких орієнтирів стосовно подальшого розвитку економіки, законодавчої бази, яка б реально стимулювала її розвиток на ринку освітянських послуг активно формуються нові та посилюються вже наявні загрози, а саме:

1. негативна демографічна ситуація;
2. деіндустріалізація економіки;
3. скорочення чисельності наукових та науково-педагогічних кадрів, яке спроводується відставанням у науковій та технологічній сферах;
4. неконтрольована міграція працездатного населення як абітурієнтів, так і осіб з вищою освітою («відплив умів» серед науковців);
5. руйнація вітчизняної науки;
6. збільшення конкуренції між ЗВО на ринку освітніх послуг.

Вищевказані загрози не є притаманними тільки Україні. Аналогічні процеси відбуваються і в інших незалежних державах, які створені після розпаду СРСР, у тому числі й Росії. Але кожна із цих країн вирішує труднощі, які виникли на власний розсуд. Особливий інтерес представляє досвід Литви, що має аналогічну країнам СРСР демографічну ситуацію, вже за 20 років своєї незалежності (з 1989 по 2009 рр.) майже у 2 рази збільшила кількість осіб, які щорічно отримують вищу освіту. При цьому, доля бюджетного фінансування скорочувалась, та на етапі 2011 року склала 30% від загального обсягу надходжень. Структура закладів вищої освіти у Литві відповідала структурі народного господарства: технічна освіта - 13%, сільське господарство - 7,3%, педагогі - 22%, сфера обслуговування - 57,7% [8].

Світові тенденції характеризуються використанням низки академічних та урядових інститутів та установ, що розробляють прогнози змін структури, беручи до уваги економічні показники (зайнятість населення, кваліфікація, професія, види економічної діяльності за галузями, за статтю, віком, національністю, статусом зайнятості тощо) за допомогою моделей та методів (як формалізованих, так і інтуїтивних). Прогнози складають переважно на середньострокову перспективу та корегують, в середньому, раз на рік відповідно методології програмно-цільового методу, що забезпечує ефективність використання фінансування та зменшує ризики недосягнення визначених показників.

Слід підкреслити, що структура державного замовлення підготовки фахівців з вищою освітою повинна відповідати структурі економіки країни та перспективним пріоритетам її розвитку. Як доведено відомим норвезьким економістом Е.Райнерт, розвитку освіти має відповідати така промислова політика, яка гарантує робочі місця випускникам освітніх закладів. Наслідками деіндустріалізації для відносно відсталих економік, до яких можна віднести і Україну, є спеціалізація країни на «технологічно тупикових продуктах», переливання зайнятості у менш ефективні сфери економічної діяльності зі спадною віддачею [9, с. 213-216]. Світовий досвід переконливо підтверджує, що збільшення кількості наукових кадрів, здійснення інноваційної діяльності впливає на підвищення рівня та темпів економічного розвитку країни та добробуту населення, її індустріалізації та інноваційності.

Аналіз закордонного досвіду розвинутих країн Європи та США у період після 1957 року дозволяє виділити підходи до побудови системи фінансування вищої освіти, а саме:

- держава є замовником освітніх послуг для відповідних пріоритетних галузей господарства, а саме - державне замовлення формується на основі реальних потреб галузей економіки та фінансується через виконавчий орган державного управління;

- номенклатура спеціальностей, за якими здійснюється державне замовлення підготовки фахівців з вищої освіти повинно відповідати структурі економіки та бути чутливою до змін;

- потреби особистості задовольняються за рахунок самої особистості й, як наслідок - платна вища освіта у ЗВО зосереджена на підготовці фахівців, які не визначають стратегічні інтереси та пріоритети держави (мистецтво, література тощо).

Вирішення вищенаведених завдань неможливе без розробки нових підходів щодо механізму формування державного замовлення відповідно до державних пріоритетів, які сприятимуть підвищенню ефективності використання коштів державного бюджету.

Як доведено В.М. Вакуленко становлення вищої освіти у радянський період почався після Жовтневої революції 1917 р. Наслідки Другої світової війни на декілька років зупинили розвиток вищої освіти в Україні, але країна достатньо швидко їх пододала. Прикладом оперативного реагування на потреби економіки є те, що для ліквідації дефіциту кадрів з вищою освітою у 1946 році для молоді, що працює, була прийнята постанова про розвиток заочної освіти, тому у 76 ВНЗ республіки почали діяти заочні відділення, а також було створено розгалужену систему підвищення кваліфікації. Пік розвитку вищої школи прийшовся на 50–60 роки ХХ ст., коли країна посідала одне з перших місць за кількістю студентів на 10 тис. мешканців і за якістю підготовки фахівців в галузі математики, природничих наук і техніки (до 40% студентів здобували технічну освіту) [10, с. 106].

Перед набуттям незалежності Україною кількість вищих навчальних закладів та студентів стрімко збільшувалась. Так за 10 років (з 1979 р. до 1989 р.) кількість осіб з вищою освітою за державним замовленням зросла з 2,8 млн осіб до 4,2 млн. осіб [11].

Слід особливо підкреслити, що в СРСР кадровою політикою займався КППС. Це було одним зі стратегічних напрямів діяльності, що визначалося тезою "кадри вирішують все". Таким чином, існувала окрема система, незалежна від інших родів діяльності, яка займалася підбором, підготовкою та розстановкою кадрів на всіх рівнях. Така система була невід'ємною обов'язковою складовою загальної системи державного планування.

Ретроспективний аналіз показує, що як у колишньому СРСР, так і в інших країнах світу державні пріоритети економіки, як системи господарювання, визначають і структуру системи освіти. Так, курс, взятий молодією радянською державою на індустріалізацію країни на початку 1920-х років, вимагав великої кількості трудових ресурсів, в тому числі стрімко зросла потреба у фахівцях з вищою освітою, водночас проводилась політика по боротьбі з безграмотністю, що вимагало великої кількості вчителів, особливо початкової школи. Задоволення колосального попиту держави на нові кадри в умовах стрімкого зростання промисловості, армії й науки здійснювалося завдяки масштабному державному плануванню за галузями народного господарства (табл. 1).

Таблиця 1 – Кількість вищих учбових закладів у Російській імперії (1914р.) та СРСР (1940 рік)

Галузі народного господарства	1914 рік, од.	1940 рік, од.
освіта та мистецтво	32	437
охорона здоров'я	20	78
промисловість та будівництво	16	136
сільське господарство	12	91
економіка та право	6	47
транспорт та зв'язок	5	28
Разом	91	817

Джерело інформації: [12]

Протягом 16 років індустріалізації країни кількість ВНЗ збільшилася у 9 разів. Такі пріоритети відповідно до обґрунтованих детальних методик визначення потреби всіх

галузей народного господарства у кваліфікованих кадрах визначили й структуру розподілу ВНЗ за галузями (табл.1).

З набуттям незалежності Україною з 1991 року кадрова політика докорінно змінилася та вже в перші роки спостерігалися певні суперечності між галузевими міністерствами й Міністерством освіти і науки України (різні навчальні програми, неоднакові терміни навчання тощо). Але Україна мала досить розвинену систему вищої освіти, яка тривалий час забезпечувала потребу у державному замовленні. Отримання вищої освіти стало особистою справою кожного індивідуума. Послідовне та обґрунтоване планування підготовки кадрів різних галузей народного господарства з часом припинилося. З іншого боку, процеси деіндустріалізації економіки України за останні 30 років призвели до втрати цілої низки наукових шкіл, перепрофілюванню ЗВО, безперервної конкуренції між ними за абітурієнтів з метою виживання. При цьому, державне замовлення з підготовки кадрів збереглося, але формується воно виходячи не із потреб економіки, а з виділеного фінансового ресурсу МОН України та мотивами підтримати ті чи інші навчальні заклади. Так, за даними МОН України [13] державне замовлення на бакалаврів та магістрів на основі повної загальної середньої освіти було збільшено у зв'язку зі збільшенням кількості випускників у 2020 р. на 5,9%, в той час, як на ринку праці збільшилася чисельність безробітних (табл.2). Слід зауважити, що бюджетному фінансуванню ЗВО притаманний ситуативний, а інколи протекціоністський характер.

Україна при виході з Радянського Союзу мала відповідну структуру органів, що планують, які у співпраці з галузевими міністерствами, регіонами України, Державним комітетом статистики і низкою наукових установ, таких як Держплан, Рада з оцінювання виробничих сил при Раді міністрів УРСР, Національна академія наук із залученням науковців Економічного науково-дослідного інституту і Головного науково-дослідного обчислювального центру Держплану УРСР та інші, обґрунтовано формували замовлення на фахівців з вищою освітою та прогнозували потребу в них. Приблизно 2/3 випускників цієї системи отримували дипломи з інженерно-технічних чи технологічних профілів, а кількість економістів і правників була у багато разів меншою, ніж у демократичних країнах з аналогічними показниками розвитку промисловості [2, с.95]. Однак, вже тоді, відсутність довгострокової державної політики, а саме щодо пріоритетів та мети, яку повинна досягнути держава, позбавили цю систему ключової складової - цілепокладання.

Поступово зійшли „на ні” ті установи, які здійснювали стратегічне планування потреби у кваліфікованих кадрах. Так, відсутність державного планування і розподілу кадрових ресурсів в медицині призвело до зникнення лікарень та амбулаторій у сільській місцевості, а їх функції покладені на невідкладну медичну допомогу. Практично повністю втрачено службу протиепідемічного захисту, функції якої передано до Держпродспоживслужби, негативні наслідки чітко проявились під час Пандемії, коли МОЗ України було нездатним кваліфіковано розпочати діяти для обмеження розповсюдження Covid-19. Тільки під час пандемії МОЗ України з 2021 року відновлено державне замовлення на підготовку медичними вищими навчальними закладами лікарів за спеціальностями епідеміологи, вірусологи та бактеріологи [13].

Про зростання чисельності дипломованих фахівців у складі безробітних, що призводить до розбалансованості між розвитком системи вищої освіти та ринку праці, свідчать статистичні дані (табл. 2).

Так, у порівнянні з 2005 роком, у 2013 р. чисельність безробітних з вищою освітою зросла більш ніж у два рази. За даними Державної служби статистики, в Україні за 1 квартал 2020 року зафіксовано приблизно половина усіх безробітних – це люди з вищою освітою.

Науковцями доведено про високий рівень безробіття серед осіб з вищою освітою у 2019 році коли серед зареєстрованих безробітних в Україні 49% (включаючи осіб з неповною вищою освітою) мали вищу освіту. Рівень безробіття в останні п'ять років серед населення з повною вищою, базовою вищою та неповною вищою освітою

перебував відповідно в межах 7,0-8,0%; 13,7-16,3% та 7,0-9,0% [7, с.120]. Таким чином, інвестиції держави на осіб, які є безробітними, не перетворилися на капітал та не приносять доходу ні державі, ні цим особам. Це свідчить про неефективність вкладених інвестицій та значних втрат суспільства від невикористання потенційного людського капіталу, який акумульований у безробітному населенні [5, с.10].

Таблиця 2 – Динаміка чисельності безробітних з ВО у складі всіх безробітних

Роки	Кількість безробітних, тис. осіб	Чисельність безробітних з повною ВО тис. осіб	Чисельність безробітних з базовою ВО, тис. осіб	Часта безробітних з ВО у% до всіх безробітних, тис. осіб
2000	2656	325	56	14,3
2005	1601	198	33	14,4
2010	1786	390	34	23,7
2013	1577	401	23	26,9
2015	1654,7	445,4	35,4	29,05
2017	1698	451	27	28,8
2019	1486,9	644,5	42,6	46,2

Джерело інформації: [14].

При формуванні кадрової політики за державним замовленням органи державного управління повинні усвідомлювати закономірності сучасного постіндустріального розвитку, в яких вищій освіті відводиться провідна роль. З одного боку структура та якість підготовки фахівців у системі ЗВО не відповідає потребам національного ринку праці, що обумовлює високий рівень безробіття серед дипломованих фахівців з вищою освітою. З іншого, відбувається спад обсягу наданих послуг ЗВО, що обумовлено зменшенням із року в рік кількості абітурієнтів внаслідок демографічної кризи, зовнішньої міграції потенційних абітурієнтів та низького рівня конкурентоспроможності вітчизняних ЗВО у світовому освітньому просторі та свідчить про втрату сучасних чинників економічного зростання людського та інтелектуального капіталу.

Втрата позицій цілої низки галузей, таких як суднобудування, сільгосподарське та енергетичне машинобудування, авіабудування та інших призвело до стрімкого зниження попиту на фахівців технічної галузі, що своєю чергою - до необхідності проведення великих реорганізацій у ЗВО. За виключенням деяких, не надто багатьох спеціальностей, принаймні в галузі технічних наук, ЗВО України дають не сучасну освіту, а скоріше формують образ мислення, що є наслідками запізнення в технологічній та інноваційній сферах у 30-40 роках. Дієвим прикладом такого запізнення є стан оборонної сфери. Так, у 2020 році внаслідок майже семирічних зусиль ДКБ «Луч», «Мотор-Січ» та низки підприємств було прийнято на озброєння ПКР «Нептун», яка фактично базується та повторює газотурбінний двигун та ракету Х-35, яка, у свою чергу є результатом розробок 1980-х років. В протилежність досвіду Китаю, який здійснивши навчання вітчизняних кадрів (в тому числі й в Україні), дослідивши досягнення та розробки країн, де виготовляється авіаційна техніка, розробив та створив сучасний винищувач J-17 з усіма компонентами власної розробки, що за визнанням провідних фахівців США є конкурентоздатним на світовому ринку бойової авіаційної техніки та за показниками ціни, анонсованою Китаєм, може захопити значну частину цього ринку найближчим часом. На цих двох прикладах заслуговує уваги факт чіткого формування мети та організації роботи щодо її досягнення. Китай не мав розробок та досвіду виготовлення авіаційної техніки взагалі та бойових винищувачів зокрема. У короткий термін за 10-15 років Китай пройшов путь від навчання вітчизняних кадрів у всіх країнах світу, які займаються авіаційною технікою, в тому числі і в Україні, до початку серійного випуску машин світового рівня. Україна після розпаду СРСР мала другий в науково-технічний та виробничий потенціал та шосту у Європі економіку. На жаль, за 30 років свого існування ми дійшли до рівня відтворення зразків 30-ти річної давнини.

Ретроспективний огляд і аналіз показує, що практично усі країни при браку своїх кадрів зверталися до навчання за кордоном та імпорту фахівців: у 20-30 роки - СРСР, з 50-60 та після 80-х років - Китаї, з 90-х - Пакистан, Індія та інші країни навчали власні національні кадри в закордонних ЗВО.

Як слушно визначає В.П.Антонюк деіндустріалізація в Україні не відбувається без наслідків для людського й інтелектуального розвитку. При цьому значна шкода завдається освітній сфері, оскільки в умовах деіндустріалізації здобуття відповідних знань і професії втрачає свою цінність, що позначається на розвитку професійної освіти та трудової міграції. Такий сценарій розвитку спостерігається на сучасному етапі в Україні, яка здійснює все більший обсяг експорту людського капіталу в інші країни (Польща, Росія, країни ЄС), створюючи для них додаткові чинники економічного зростання [5, с.9].

ВИСНОВКИ

Таким чином, виходячи з позитивного досвіду розвинутих країн на сучасному етапі можна виділити низки завдань, рішення яких дозволить створити регулярний підхід до розв'язання проблемної задачі - формування державного замовлення щодо підготовки фахівців різних спеціальностей з вищою освітою, а саме на загальнодержавному рівні:

1. Зупинити деіндустріалізацію.
2. Визначити державні пріоритети, сформулювати державну ідею.
3. Створити дієву систему ефективних наукових досліджень на матеріально-технічній основі Національної академії наук, галузевих академій наук та галузевих науково-дослідних інститутів для стратегічного (довгострокового) прогнозування.
4. Відновити систему планування для встановлення оптимального балансу в підготовці фахівців із вищою освітою, що сприятиме запобіганню перенасиченню ринку праці фахівцями з вищої освіти. Пріоритети непотрібної кількості необхідно замінити пріоритетами гарантовано потрібної якості.
5. Законодавче закріпити державні інтереси кадрового забезпечення шляхом укладання тристоронніх контрактів (замовник - керівник ЗВО - випускник) при зарахуванні на бюджет, яким повинно бути передбачене гарантоване надання першого робочого місця випускникам, що навчалися за державним замовленням (у тому числі за цільовими направленнями) з вимогою відпрацювання на робочому місці за розподілом від трьох до п'яти років.

Щодо структури механізму державного замовлення необхідно:

1. Організаційно та законодавче закріпити моніторинг стану кадрового забезпечення.
2. Визначити орган, що планує, коротко- та середньострокове замовлення потреби у фахівцях.

На сучасному етапі реформування вищої освіти триває. Документи, що оприлюднено, свідчать про подальшу автономізацію ЗВО та подальшого усунення держави від освітніх процесів, залишаючи за собою функції контролю (переважно за роботою ректорів та їх призначення). Державне регулювання замінено саморегулюванням у сфері вищої освіти. Вже зараз можна констатувати занепад академічної та галузевої науки. Така державна політика призведе до практично повного зникнення науки, а не в довгі - і сучасної освіти. В умовах запровадженої автономії ЗВО (крім регулюємо професій), процес формування державного замовлення підготовки фахівців з вищої освіти ускладняється.

Світовий досвід показує, що впровадження Болонського процесу, прийняття Європейської системи якості освіти та таке інше, як складових загального процесу глобалізації, можна впроваджувати в країнах з однаковим рівнем добробуту країни за макропоказниками економічного розвитку. В іншому випадку застосування вимог, адже окремих складових глобалізації тільки загострює вже існуючі загрози у тому числі - у системі вищої освіти, та сприяє виникненню нових.

У висновку ще раз підкреслимо, державне регулювання вищої освіти має здійснюватися виключно відповідно державним пріоритетам, перспективам розвитку національної економіки та європейського освітнього простору, а також базуватися на результатах прогнозування розвитку економіки, планування потреб у фахівцях, оцінки економічної ситуації в країні

Здійснений критичний аналіз є початковим кроком щодо покращення існуючої ситуації та розв'язування поставленої проблеми. Кадрове забезпечення за державним замовленням повинно бути спрямовано на перетворення системи вищої освіти на дієвий чинник економічного зростання й конкурентоспроможності держави.

SUMMARY

Anipko L. Retrospective analysis of human resources and structures by state order

The imbalance associated with the dominance of supply over demand in the market of educational services, excess demand for certain specialties and its absence in others has a negative impact and worsens the staffing of government agencies and the economy of Ukraine as a whole. This is the motive for retrospective analysis of the experience of staffing by state order of the economy, mechanisms and structures that carry out individual processes at different stages from order formation to the distribution of specialists for the formation of modern educational policy. The factors influencing the orders of specialists, such as demography, the structure of economic sectors, priorities of economic development, deindustrialization of the economy, etc. are analyzed.

The results of retrospective analysis of the system of training and placement of personnel with higher education for a period of more than 100 years, the need to develop long-term (at least 6-7 years) state policy and prioritize the training of specialists with higher education by state order. Tasks and measures have been identified, the solution of which will allow to create a regular approach to the mechanism of formation of the state order in the training of specialists with higher education and the influential levers of its management. The lost elements of the structure are given, which do not allow the existing system of staffing by the state order to function effectively.

It is proved that state regulation of higher education should be carried out exclusively in accordance with state priorities, prospects of national economy and its branches, in accordance with modern conditions on the basis of the European educational space, as well as based on forecasting, planning needs, assessing demographic and economic situation.

The conducted retrospective analysis allows to determine the need for long-term state policy and to determine priorities in the training of qualified specialists with higher education by state order.

Keywords: public procurement, the market of educational services, higher education, graduation, retrospective analysis, supply and demand in the labor market.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки: Міністерство освіти та науки України, 2020. 71 с. URL: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf (дата звернення: 15.01.2021).
2. Лопушняк Г.С., Рибчанська Х.В. Вища освіта України: державне регулювання та перспективи розвитку: монографія. Львів: Ліга Прес, 2018. 283 с.
3. Вища освіта в Україні 2000-2020. Економічна активність населення України 2010-2019. Статистичний збірник. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 15.01.2021).
4. Коваленко Ю.М., Вітренко Л.О. Фінансування закладів вищої освіти в Україні: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 238 с.
5. Антоноук В.П. Проблеми розвитку вищої освіти в контексті потреб модернізації національної економіки України. Управління економікою: теорія та практика: Зб. наук. пр. Київ: ІЕП НАНУ, 2018. С. 3-12.
6. Орлик О. В. Взаємодія ринків праці та освітніх послуг в контексті забезпечення економічної безпеки. Вісник соціально-економічних досліджень: збірник. наук. праць: Одеський національний економічний університет. 2018. № 2 (66). С. 85–98.
7. Освіта, перспективи зайнятості та стійкість ринків праці: міжнародна. наук.-практична конф. 17 грудня 2020 р. НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування. НАН України». К., 2021. 124 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/sec/18.pdf> (дата звернення: 15.05.2021).
8. Никифоровс Н.В. Количественные параметры и сравнительный анализ тенденций ВО Латвии, Литвы и Эстонии. Сравнительная политика. 2011. С. 99 -113. URL: <https://www.comparativepolitics.org/jour/article/view/233/255> (дата звернення: 15.01.2021).
9. Райнерт Э. Как богатые страны стали богатыми и почему бедные страны остаются бедными; пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». 2-е изд. М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2014. 384с.
10. Вакуленко В. М. Ретроспективний аналіз розвитку вищої освіти в Україні Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2020. № 3(96). С.103-111.
11. Україна у 1945–1991 рр. URL: http://supermif.com/Ukraine_novitnja/26_istoria_ukraini.html (дата звернення: 01.06.2020)
12. Число высших учебных заведений в Российской империи и СССР. Образование. Сталинские инженеры. URL: <https://burckina-faso.livejournal.com/1401643.html> (дата звернення: 15.01.2021).

13. Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua>(дата звернення: 15.01.2021).
14. Економічна активність населення України 2010-2019. Статистичний збірник. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 15.01.2021).

REFERENCES

1. Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031(2020) Ministry of Education and Science of Ukraine Retrieved from http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf [in Ukrainian].
2. Lopushnyak, G.S., Rybchanska, K.V. (2018). Higher education in Ukraine: state regulation and development prospects: monograph. - Lviv: League Press, - 283 p. [in Ukrainian].
3. Statistical information: higher education in Ukraine 2000-2020. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Kovalenko, Y.M., Vitrenko, L.O. (2020). Financing of higher education institutions in Ukraine: monograph - Iripin: University of the SFS of Ukraine, - 238 p. [in Ukrainian].
5. Antonuk V. (2018). Problems of development of higher education in the context of the needs of the modernization of the national economy Economic management: theory and practice: Coll. Science. Kyiv: IEP NASU. P. 3-12. [in Ukrainian].
6. Orlyk, O. (2018). The interaction between labor markets and educational services in the context of economic security providing. *Bulletin of socio-economic research: a collection of scientific papers: Odessa National Economic University*, Odessa, No. 2 (66), pp. 85–98 [in Ukrainian].
7. Education, employment prospects and sustainability of labor markets. Collection of participants' abstracts of the International Scientific and Practical Conference 17 December 2020. Institute for economics and forecasting national academy of sciences of Ukraine. Retrieved from: <http://ief.org.ua/docs/scc/18.pdf> [in Ukrainian].
8. Nikiforovs, H.B. (2011). Quantitative parameters and comparative analysis of trends in Latvia, Lithuania and Estonia. *Comparative politics*. No 1. P.99-113 Retrieved from <https://www.comparativepolitics.org/jour/article/view/233/255> [in Russian].
9. Reinert E.S. (2014). How Rich Countries Got Rich... And Why Poor Countries Stay Poor. Moscow: HSE Publ. 384 p. [in Russian].
10. Vakulenko V.M. (2021) Retrospective analysis of higher education development in Ukraine. Spirituality of a Personality: Theory, Methodology and Practice. Vol 100 No 1 P.103-111. [in Ukrainian]
11. Ukraina 1945–1991 rr. [Ukraine in 1945–1991]. Retrieved from http://supermif.com/Ukraina_novitnja/26istoria_ukraini.html (date of appeal: 15.05.2020) [in Ukrainian].
12. The number of higher education institutions in the Russian Empire and the USSR. Education. Stalin's engineers. Retrieved from <https://burckina-faso.livejournal.com/1401643.html> [in Russian].
13. [Electronic resource] Ministry of Education and Science of Ukraine Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua>
14. Statistical information: Economic activity of the population of Ukraine 2010-2019. State Statistics Service of Ukraine. Statistical information. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].